

Stockholms
universitet

Möten i monsunen

Sjömansvisor, svenskhet och globaliserade hav 1918–1949.

Av Henrik Arnstad.
Historiska institutionen
Stockholms universitet, HT2016.

*Bild: Evert Taube som 18-åring på ett fartyg i Australien, 1908.
Taubearkivet, Göteborgs Universitetsbibliotek.*

Denna uppsats utgör examinationsmoment II i kursen ”Svensk historia från sjösidan ca 1000–2000” (15 hp), Historiska institutionen, Stockholms universitet, höstterminen 2016.
Ansvarig lärare professor Leos Müller.

Innehåll.

Innehåll.....	2
1. Inledning.....	3
2. Metodologiska utgångspunkter.....	5
2.1. Populärkultur som historiskt källmaterial.....	5
2.2. Sjömansvisor som historiskt källmaterial.....	6
2.3. Sverige och sjömännen 1918–1949.....	7
2.4. Tidigare forskning om sjömansvisor.....	9
3. Visorna och produktionen av kontraster.....	11
3.1. Det utländska hotet mot den rediga svenskheten.....	11
3.2. Maskulinitet och hemlängtan.....	15
3.3. Sjömansvisans kommenterande funktion.....	19
4. Slutord.....	23
Källor.....	26
Litteratur och artiklar.....	26
Sjömansvisor som omnämns (kronologisk ordning).....	27

”Akta dig för havet,
havet är så stort.
Vilse kan du fara,
liten som du är.”

Visa från TV-serien *Vi på Saltkråkan*, Sverige 1963.

1. Inledning.

I julnumret år 1918 publicerade tidningen *Söndags-Nisse* en dikt av den 28-årige sjömannen och poeten Evert Taube (1890–1976). Denne hade som 17-åring mönstrat i Göteborg som eldare på ångaren *s/s Australic* och seglat på Australien, Sydafrika och Ceylon. Dikten bar namnet ”Karl-Alfred och Ellinor” och handlade om en ung, äventyrslysten – men godtrogen – svensk sjöman som anländer till Port Adelaide i Australien. Där blir han förförd av en vacker australisk flicka, Ellinor, som tar med honom hem. Men hemma hos Ellinor väntar inte älskog. Syftet är istället att råna Karl-Alfred:

Ut i ett hus upp på Victoria Street
där bodde hon, han följer henne dit
knappt sitter hon upp på Karl Alfreds knä
så säger hon: ”Ta fram din portmonnä”.

Karl Alfred frågar ”Vad skall du med den”
Hon svarar blott ”Ta hit den strax min vän”
Och i det samma kliver in en man
En sådan som man ej beskriva kan.

Han riktar mot Karl Alfred sin pistol
”Hand over your money, be quick, you big damned fool!”
Men vår Karl Alfred struntar i hans tjut
han säger blott ”Ja, var så god och skjut!”

Men ut ur fickan tar han portmonnä
och gubben får den mellan ögonen
sen säger han till lilla Ellinor
Adjöss med dig, ursäkta att jag går.¹

¹ Evert Taube, ”Karl-Alfred och Ellinor” (Stockholm, 1918).

Dikten tonsattes av Taube och spelades in på grammofon i september 1920, med revystjärnan Ernst Rolf som sångare. Den utgjorde ett år senare 1921 Evert Taubes egen skivdebut. "Karl-Alfred och Ellinor" gjorde succé och inledde en storhetstid för populärkulturella svenska sjömansvisor. Än idag tillhör Evert Taubes visor vad som allmänt betraktas som en svensk nationell kulturell kanon. Taube fick dessutom sällskap på marknaden för sjömansvisor av artister som Lasse Dahlquist, Harry Brandelius, Åke Grönberg, Carl Jularbo, Gunde Johansson, Johnny Bode och Gösta Jonsson, vilka samtliga gjorde framgångsrika inspelningar (även om Taube intog en dominerande position inom produktionen). Kvinnliga artister var ovanliga, men de fanns. Exempelvis sjöng Karin Juel och Elisabeth "Bullan" Weijden om sjöfart. Inom det mer prestigefyllda kulturella fältet gjorde operatenoren Jussi Björling succé med stycket "Till havs" 1922.

Queens Wharf, Port Adelaide, 1927.

I denna uppsats föreslår jag att dessa framgångsår för den svenska sjömansvisan perioden 1918–1949 har någonting relevant att säga om konstruktionen av svenskhet under dessa år under 1900-talet, efter första världskriget. En nationell identitetsskapande produktion ägde rum, som utgick från att beskriva svensk nationell identitet och unicitet genom att kontrastera den mot den globaliserade diskurs, som det maritima fältet till sin natur utgör. Det var genom att ställa *det svenska* hos den svenske sjömannen gentemot *oceanernas transnationalism* som det nationellt specifika framkallades i dessa sjömansvisor, i en tidsepok som utmärktes av sociala och ekonomiska förändringar i Sverige.

December, 2016
Henrik Arnstad

2. Metodologiska utgångspunkter.

2.1. Populärkultur som historiskt källmaterial.

Att använda populärkultur som historiskt källmaterial har traditionellt ansetts udda. ”Fiktion har alltsedan den hårda källkritiska granskningens genombrott mer eller mindre slentrianmässigt betraktats som en ytterst svag källa för historisk forskning”, skriver historikern Tomas Nilson, som använt sjömanslitteratur i sin maritimhistoriska forskning.² Detta synsätt har dock förändrats de senaste åren och idag återfinns populärkulturella manifestationer som källmaterial i flera historiska studier. Jag själv har använt både TV-serier och datorspel i en undersökning.³ Flera forskare har använt historisk spelfilm, i sina studier. Internationellt kan nämnas krigsfilmstudierna Jeanine Basingers *The World War II Combat Film: Anatomy of a Genre* samt Peter C. Rollins och John E. Connors *Americas wars in film and History: Why we Fought*. I Sverige har Historikern Ulrika Holgersson forskat hur de så kallade pilsnerfilmerna under 1930- och 1940-talen framställde gestalten ”hembiträdet”, utifrån föreställningar om klass och genus.⁴ Historikern Ulf Zander har bland annat skrivit monografin *Clio på bio: Om amerikansk film, historia och identitet*, som presenteras enligt följande:

Filmer med historiskt tema tar publiken med på en resa till en svunnen tid. Men skildrar dessa filmer den verkliga historien? Ofta har händelseförlopp förenklats, förändrats och kanske förbättrats. Kritikerna, med historiker i spetsen, pekar på förvrängningar och faktafel. Men filmer i historisk miljö handlar inte nödvändigtvis främst om det förflutna.⁵

Zanders poäng är att det är relativt ointressant att undersöka om populärkultur är *historiskt korrekt* eller inte. Han påpekar att populärkulturella manifestationer ändå är dokumentära:

De speglar den tid de spelades in i och de värderingar som var rådande då.⁶

Den teoretiska utgångspunkten är att populärkultur, mer än mycket annat källmaterial, tvingas stå i ständig dialog med samtiderna. Detta eftersom populärkultur har ett kommersiellt syfte och alltså – till skillnad från exempelvis akademisk produktion – inte har ekonomisk möjlighet att

² Tomas Nilson, ”Fiktion, hierarki och havets hårda arbete”, *Historisk tidskrift* (134:3, 2014).

³ Henrik Arnstad, ”När Sverige kanske var med i andra världskriget: Gränsen och krigsfilm som nationell identitetsskapare”, *Hitler för alle* (Stockholm, 2013).

⁴ Ulrika Holgersson, ”Hembiträdet i spelfilmen gestaltningar av klass och genus 1930–1950”, Malmö högskola (2015).

⁵ Historiska media, presentation av boken *Clio på bio*, <http://www.historiskamedia.se/bok/clio-pa-bio/> (hämtat 161221).

⁶ *Ibid.*

föra sin egen talan, så att säga. Därmed har populärkulturen ofta hög grad av representativitet, gentemot sin samtid.

2.2. Sjömansvisor som historiskt källmaterial

Jag har för avsikt att i förhandenvarande uppsats undersöka populärkulturella svenska sjömansvisor under perioden 1918–1949, utifrån frågor om nationell identitet. Eftersom sjömansvisorna var så pass framgångsrika under tidsperioden, är det möjligt att argumentera, att de därmed stod i dialog med sin svenska samtid. De både påverkades av *svensk nationell identitet* samtidigt som de själva påverkade densamma.

Denna konstruktion av svensk nationell identitet framkallades i visorna via kontraster, vilket är ett återkommande tema i sångtexternas (ofta ganska avancerade) berättelser. Den svenska sjömannen på äventyr över haven representerar *svenskhets*, som ställs i skarp kontrast med *icke-svenskheten* i det globaliserade sjömanslivet, både till sjöss och i fjärran hamnar. Detta återkommande dikotomiserande syns redan 1920 i ”Karl-Alfred och Ellinor” ovan, då Taube ställer svenskheten (representerad av Karl-Alfred) i skarp kontrast till det globaliserade (den lömska Ellinor och hennes illvillige manliga kompanjon). Konstruktionen av kontraster i sjömansvisorna produceras via dikotomier, av vilka den centrala är:

- Det nationella (svenska) kontra det (anti-svenska) globaliserade.

Denna dikotomi är mer komplicerad än den kan synas vara. Den innehåller exempelvis dimensionen av i vilken grad svenskheten anpassat sig till det globaliserade sjömanslivet, vilket exempelvis uttrycks via ett internationaliserat språkbruk. Den innehåller också en intressant dimension i dikotomin hemlängtan kontra äventyrslystnad, det vill säga huruvida det globaliserade livet är något som tilltalar svenskheten under tidsperioden – eller inte. Vidare finns ett antal underordnade dikotomier i källmaterialet, exempelvis:

- Svenskhetens *hederlighet* (godtrogenhet) kontra det transnationellas *ohederlighet*.
- Svenskhetens *maskulinitet* kontra det transnationellas *feminitet*.
- Svenskhetens *vithet* kontra det transnationellas *icke-vithet*.

Slutligen innehåller visorna ett antal kommenterande inslag, som kan ställas i relation till den maritima utvecklingen under slutet av 1800-talet och början av 1900-talet, samt utvecklingen av svensk nationell identitet under tidsperioden.

2.3. Sverige och sjömännen 1918–1949.

Inför tidsperioden 1918–1949 dominerades den svenska erfarenheten av globalisering av emigration. Mellan 1851 och 1910 emigrerade cirka en miljon människor från Sverige till Amerika. Av dem som var födda under senare hälften av 1800-talet lämnade ungefär 20 procent av männen och 15 procent av kvinnorna landet.⁷ Första världskriget markerade alltså en förändringsperiod, då emigrationen ersattes av en annan typ av globalisering, inte minst utifrån den maritima sektorn. Att ”gå till sjöss” hade länge varit en möjlighet för hugade medborgare i kustlandet Sverige. Den industriella utvecklingen under slutet av 1800-talet och början av 1900-talet förstärkte denna möjlighet. Jari Ojala, Pirita Frigren och Jari Eloranta skriver angående 1800-talets utveckling:

Det var inte nödvändigtvis bara tvång eller äventyrslusta som gjorde att man sökte sig till det tunga arbetet som sjöman. Det var en beaktansvärd utkomstmöjlighet och den bästa bland ett begränsat antal möjligheter. Ibland var det också det enda alternativet. Den ökade produktiviteten inom jordbruket frigjorde arbetskraft som den växande industrin ännu inte ensam förmådde anställa.⁸

Det sena 1800-talet och det tidiga 1900-talet innebar även en förändring, i övergången från segel- till motorfartyg. Detta innebar sociala utvecklingar inom handelssjöfarten, skriver Mattias Agerberg. Traditionellt hade handelsflottans personal rekryterats från kustsamhällen, med stark anknytning till havet, ”vilket medförde att sjöfolkets sociala bakgrund ofta var likartad”.⁹ Men övergången från segel- till ångbåtsfart innebar att många av dessa gamla strukturer började luckras upp, skriver Agerberg:

Det är tydligt att personalen på ångfartygen i stor utsträckning rekryterades från städerna – i synnerhet i början av undersökningsperioden. Dessa stadsbor kom från hela landet, från såväl Göteborg, Stockholm, Gävle som Norrköping.

⁷ SCB, ”Massutvandring till Amerika slag mot befolkningen”, http://www.scb.se/sv_/Hitta-statistik/Artiklar/Massutvandring-till-Amerika-slag-mot-befolkningen/ (hämtat 161221).

⁸ Jari Ojala, Pirita Frigren och Jari Eloranta, ”Lönade det sig att gå till sjöss?”, *Historisk tidskrift* (134:3, 2014).

⁹ Mattias Agerberg, ”Sjömansyrket i den svenska handelsflottan under övergången från segel- till ångbåtsfart”, Simon Ekström, Leos Müller och Tomas Nilsson (red.), *Sjövägen till Sverige*, Stockholm (2016), sid. 274.

Framför allt personalen under däck, men även befälen (styrmän och kaptener) utgjordes till mycket stor del av stadsbor.¹⁰

Storstadshamnar som Göteborg blev redan på 1800-talet en betydande rekryteringsyta, där tiotusentals sjömän årligen mönstrade på och av olika fartyg. Denna breddning av rekryteringsbasen möjliggjorde att sjömanslivet kunde återges inom populärkulturen. Att bege sig till sjöss var inte längre förbehållet isolerade periferier inom det svenska riket (exempelvis kustregionerna Bohuslän eller Roslagen) utan blev en allmänt förekommande sysselsättningsmöjlighet, som inte var ovanlig i de växande storstäderna under urbaniseringen kring sekelskiftet 1900. Detta kommenterades 1938 av Evert Taube i visan i ”Eldare på värmen”:¹¹

Det börja väl så smått omkring nittonhundrafem
i Johnson Line, Ostindiska och Trans,
med virke och med massa ut, med ull och spannmål hem
och även silvermalm om sådan fanns.

Första världskriget accelererade utvecklingen, enligt Agerberg:

Även första världskriget bidrog, efter viss osäkerhet och förvirring i början, till ett stort uppsving i den svenska utrikeshandeln. Nu dominerades hamnen av de stora ångbåtsaktiebolagen som Svenska Lloyd, som efter ett antal uppköp och sammanslagningar med andra bolag disponerade över 42 ångare om totalt 84 000 ton.¹²

Samtidigt skedde romantisering, utifrån de möjligheter till äventyr som ett globaliserat liv till sjöss erbjöd. Sjömannen kunde verka relativt fritt inom en globaliserad arbetsmarknad, som även innebar möjligheter till icke-maritima sysselsättningsstillfällen.¹³ Det var denna utbredning av arbete inom den maritima sektorn som i kombination med romantisering lade grunden för den svenska sjömansvisans popularitet inom populärkulturen 1918–1949.

¹⁰ *Ibid.*, sid. 279.

¹¹ Evert Taube, ”Eldare på värmen” (Stockholm, 1938).

¹² Mattias Agerberg, ”Sjömansyrket i den svenska handelsflottan under övergången från segel- till ångbåtsfart”, Simon Ekström, Leos Müller och Tomas Nilsson (red.), *Sjövägen till Sverige*, Stockholm (2016), sid. 277.

¹³ Evert Taube var en av de sjömän som utnyttjade detta, då han som 20-åring 1910 mönstrade av den brittiska hjulångaren *Princess of Wales* i Buenos Aires, för att istället under fem års tid arbeta med kanalbyggen och som *gaucho* (cowboy) på Pampas.

2.4. Tidigare forskning om sjömansvisor.

Mig veterligt existerar få tidigare historiska studier där svenska populärkulturella sjömansvisor använts som källmaterial.¹⁴ Däremot har akademiker inom internationell forskning studerat framför allt de anglosaxiska sjömansvisorna – *sea shanties*, exempelvis inom projektet *Atlantic Sounds: Ships and Sailortowns*. I juli 2015 anordnade projektet en forskningskonferens på Åland. Projektet nämner populärkulturens betydelse:

Music has played various roles both on board ships and in port and has also been vital in disseminating ideas about seafaring to the wider publics, particularly in popular song.¹⁵

Dock har projektet ett fokus på ”*local communities*” med maritim anknytning samt kulturarbetare och musiker, som har intresse för dessa *shanties*. Av större intresse för denna studie är musikvetaren Per-Erik Brolinsson, som författat studien ”Utländska inflytanden på den svenska visan”. Brolinsson kommenterar de svenska sjömansvisorna och dess vanliga uppbyggnad kring kontraster:

Sjömansvisorna är, åtminstone delvis, en återspeglning av upplevelser, intryck och tankar från livet till havs och i främmande hamn. Inom kategorin finns emellertid en stor variation vad gäller ämnesval och utformning, bland annat beroende på de sammanhang i och för vilket visorna skapats. Fokus i ämnesvalet kan exempelvis variera mellan livet ombord, livet i hamn och tankar på eller skildringar av hemmet. Ibland kan alla dessa perspektiv blandas i en och samma visa. Uppenbarligen är det främst skildringar av livet i främmande hamn som blottlägger föreställningar om och attityder till det främmande, men även livet ombord kunde innebära kulturmöten och kulturkrockar.¹⁶

Inom historievetenskapen har jag tagit del av studenten Maria Engqvists intressanta uppsats ”Till havs: En studie av sjömansvisor, genus och sociala konstruktioner” (Stockholms universitet, 2011). Engqvist går igenom tidigare forskning och nämner exempelvis forskaren Valerie Burtons artikel ”Whoring, Drinking Sailors’: Reflections on Masculinity from the Labour History of Nineteenth-century British Shipping”:¹⁷

¹⁴ Jag har dock inte gått igenom exempelvis Evert Taube-sällskapets ambitiösa publiceringar.

¹⁵ ”Atlantic Sounds: Ships and Sailortowns”, <http://gtr.rcuk.ac.uk/projects?ref=AH%2FJ012505%2F1> (hämtat 161221). Min kursivering.

¹⁶ Per-Erik Brolinsson, ”Utländska inflytanden på den svenska visan” (Stockholms universitet, 2007), sid. 111.

¹⁷ Valerie Burton, ”Whoring, Drinking Sailors’: Reflections on Masculinity from the Labour History of Nineteenth-century British Shipping”, i Margaret Walsh (red.), *Working out Gender: Perspectives from Labour History* (Aldershot, 1999).

Burton arbetar i artikeln med schablonen om sjömannen som ständigt supande och (väl i hamn) vilt kopulerande varelse, och vill i den påvisa den förskönande funktionen som många av visorna hade, samt hur före detta sjömän framställer sin dåvarande arbetsmiljö för omvärlden.¹⁸

Utifrån ovanstående förstår läsaren att Engqvist inte använt populärkulturella sjömansvisor i sin studie, då dessa enbart representerar ”schablonen om sjömannen”. Engqvist skiljer därmed på visor författade *av* sjömän respektive visor *om* sjömän, det vill säga mellan en yrkesintern viskultur respektive populärkultur. Engqvists undersökning handlar om den förstnämnda, och inte om populärkultur:

Kategorin som avser visor *om* sjömän skiljer sig ytterligare från den som innefattar visor *av* sjömän, nämligen att den har och har haft en avsevärt mycket större spridning, men också i många fall bygger på en mångårig och etablerad schablonbild av sjömannen som vagabond eller en supande buse, inte alls i samma utsträckning som en yrkesman.¹⁹

Generaliserat kan därmed sägas att Engqvist vill undersöka ”sanna” historiska förhållanden ombord, medan jag i denna uppsats intresserar mig för dialogen mellan det svenska samhället i stort och den maritima sektorn, som den populärkulturella sjömansvisan kommunicerar.

¹⁸ Maria Engqvist, ”Till havs: En studie av sjömansvisor, genus och sociala konstruktioner” (Stockholms universitet, 2011), sid. 5.

¹⁹ *Ibid*, sid. 4.

3. Visorna och produktionen av kontraster.

3.1. Det utländska hotet mot den rediga svenskheten.

Ett återkommande tema i de populärkulturella sjömansvisorna från perioden är hur svenskheten – personifierad i en ung sjöman – uttrycks som hederlighet, godtrogenhet och naivitet. I inledningen citerades visan ”Karl-Alfred och Ellinor”, där Karl-Alfred intet ont anande följer med den australiska icke-svenska Ellinor hem, för att utsättas för rånförsök.

I en tidigare uppsats ”Havet och svenskheten: Det maritima fältet och konstruktion av nationell respektive regional identitet”²⁰ har jag studerat hur den svenska nationella identiteten under 1800-talet byggdes upp kring inlandet (speciellt landskapet Dalarna). Kustregioner som Roslagen och Bohuslän var aldrig aktuella som nationellt identitetsskapande enheter, eftersom de stod i direktkontakt med det transnationella – och därmed antinationella – havet. Tvärtom innebar närhet till havet en fara för nationen, då oceanernas globaliserade natur riskerade inympa *det främmande* i Sverige. Denna syn på kontakt med havet som en *fara för nationen* är ingenting unikt för Sverige, utan existerade även i exempelvis kustlandet Norge. Etnologen Sarah Holst Kjær skriver om norsk nationalism:

I ett kulturhistoriskt perspektiv, och i uppbyggnaden av 1800-talets norska nationalkultur, blev kustkultur ansett som ”urvattnad på grund av den långa kontakten med omvärlden genom handel och sjöfolk”. Kustens kontakt med omvärlden blev därmed ihopkopplad med något oäkta norskt.²¹

Detta innebär en uppenbar och akut risk för specifikt svenska nationella egenskaper, hos svensken, om denne ger sig ut på haven som sjöman. År 1922 publicerade poeten Dan Andersson dikten ”Jungman Jansson”²² som tonsattes och gavs ut på grammofon. Dikten beskriver den unge jungmannen, som lämnar familjehemmet för att bege sig ut på haven:

Hej å hå, Jungman Jansson, redan friskar morgonvinden,
sista natten rullat undan och Constantia ska gå.
Har du gråtit med din Stina, har du kysst din mor på kinden,
har du druckit ur ditt brännvin, så sjung hej å hå!

²⁰ Henrik Arnstad, ”Havet och svenskheten: Det maritima fältet och konstruktion av nationell respektive regional identitet” (Stockholms universitet, 2016).

²¹ Sarah Holst Kjær, ”Kystturisme, fyrtårne og romantisk oplevelsesdesign. It’s Lovely Here!” i *Kulturella perspektiv*, nr 2, 2011, sid. 26.

²² Dan Andersson, *Efterlämnade dikter* (Stockholm, 1922). Dikten skrevs redan 1917 men publicering dröjde.

Sjömanslivet riskerar dock fördärva unge Janssons svenska moral: ”Kanske glömmet du din Stina för ett fnask i Jokohama”, diktade Andersson.²³ Ett annat fördärv drabbar Taubes unge sjöman Fritiof Andersson, i dikten (senare visan) från 1919 där karaktären introduceras. Andersson har mönstrat av ett fartyg i Buenos Aires. Där förförs den unge svensken av en listig kvinna – varpå han vaknar bakfull, rånad och inspärrad i en källare:

Vykort föreställande Buenos Aires hamn, 1912.

Men luckan uti golvet den öppnades till slut
och Fritiof Andersson fick komma ut.
Där stod två långa negrer och Fritiof frågade:
Var innerst i helsike ä' min portmonnä?
De skakade på huvena och ville draga kniv.
Då tänkte han: Här blir ett tidsfördriv!

Så tar han av sig tröjan, så gör en svensk sjöman,
och slåss med dem som bråka vill i land.
Och knivarna de blänkte, men Andersson han slog
den ene mitt i skallen så han hickade och dog.
Då kommer en polis och han säger: Det är nog!
Ja, svarte Andersson, det slaget tog!²⁴

Fritiof Andersson döms till fängelse för dråpet. År 1926 sjunger Taube in en fortsättningsvisa, som inleds med textraden: ”Jag är fri, jag har sonat mitt gräsliga brott som i dråp av en neger bestod.”²⁵ Fritiof Andersson släpps ut ur fängelset, djupt ångerfull och chockad över sitt fruktansvärda beteende i fjärran land.

Men uti Buenos Aries jag borde ej gått
på den illa beryktade krog,
där kreolskan stal hyran jag ut hade fått
och där negern fördärvad jag slog.²⁶

I visorna existerar en rasistisk diskurs; både skurken ”negern” och den lömska ”kreolskan” utgör rasifierade karaktärer. Hotet mot svenskheten generellt består i *rasblandning* och den kreolska

²³ Andersson ändrade textraden i sångtexten till det mindre grova ”kanske glömmet du din Stina för en sup i Jokohama”, vilket troligen ansågs mer passabelt, kommersiellt. Per-Erik Brolinson, ”Utländska inflytanden på den svenska visan” (Stockholms universitet, 2007), sid. 123.

²⁴ Evert Taube, ”Fritiof Andersson” (Stockholm, 1919).

²⁵ Evert Taube, ”Jag är fri, jag har sonat” (Stockholm, 1926).

²⁶ *Ibid.*

identiteten hos ”kreolskan” är i sig en beskrivning av denna farliga rasblandning.²⁷ Denna rasifierade icke-svenskhet och det transnationella hos det farliga *utländska* riskerar förstöra svensken, som gått till sjöss och därmed lämnat det rasrena ariska och germanska Sverige. I ”Balladen om Gustaf Blom från Borås” beskriver Taube hur konspiratorisk rasblandning kan drabba en svensk sjöman, rent konkret:

Hon var från Fidji Island, jag föll i hennes garn
och tvillingar hon fick, det var två nästan svarta barn!²⁸

Svensken Gustaf Blom har alltså lurats av den rasifierade kvinnan (han har fallit ”i hennes garn”) att producera rasblandade barn. I boken *Guatemala* beklagar Taube ”denna fruktansvärda rasblandning” som präglar delar av Latinamerika.²⁹ Visorna presenteras för övrigt samtidigt som Rasbiologiska institutet öppnade 1922 i Uppsala. Taubes rasism var därmed en del av en historisk diskurs, som inte upplevdes som stötande i sin samtid.

Intressant är hur svenskheten vidare placeras in i en internationell rashierarki, när en svensk går till sjöss. Som svensk åtnjuter sjömannen förvisso högre status än människor med mörkare hudfärg (återkommande är bruket av orden ”neger” eller ”svarta” som markering för lägsta status). Men samtidigt markeras att svensken har lägre status än framför allt engelsmän, utifrån Storbritanniens dåtida positionering som världens främsta sjöfarnation (*Britannia rules the waves*). Exempelvis när Taube i sin skönlitteratur beskriver hur en redig och hederlig svensk sjöman luras av en engelsk sjökaptan – *captain Fletcher* – som har för avsikt att borra sitt eget skepp i sank, i samband med ett försäkringsbedrägeri:

– Captain Fletcher, det är mig en fullständig gåta hur en man som ni, bildad, förnäm, med en underbar fru och en förtjusande liten son – hur ni kan *mot betalning borra ert eget fartyg i sank!* Jag skulle kunna ha svurit på att ni var en god människa, en bra karl...
– Stopp där! svarade captain Fletcher. Du är svensk och som sådan all right!
*Men glöm inte att även en brottslig engelsman är för mer än en bra utlänning!*³⁰

Vetenskapsjournalisten Maja Hagerman har studerat hur den svenska rasbiologiska forskningen under 1800- och 1900-talen blev en viktig del av konstruktionen av svenskhet. Det vill säga

²⁷ Begreppet *kreol* har flera betydelser, som vanligen markerar blandade identiteter, exempelvis ättlingar ”till spanjorer eller portugiser som fötts i Central- eller Sydamerika” (*Nationalencyklopedin*).

²⁸ Evert Taube, ”Balladen om Gustaf Blom från Borås” (Stockholm, 1928).

²⁹ Evert Taube, *Guatemala* (Stockholm, 1961).

³⁰ Evert Taube, *I najadernas gränd – De fyra vindarnas gata* (Stockholm, 1956), sid 59. Kursiveringar i original.

produktionen av vetenskaplig *sanning* om svenskarna som ett unikt rasrent befolkningsskikt bland de germanska folken. ”Ingen annanstans inom den vita rasen fanns en germansk folkstam som var så ren och oblandad som här”, beskriver Hagerman dåtidens Sverige.³¹ Denna rasrenhet hos den svenske sjömannen blir akut hotad när denne ger sig ut på de icke-svenska haven och anländer till farliga utländska hamnstäder, ”där mörka flickor gå”, som Taube sjunger i visan ”Balladen om Ernst Georg Johansson”, som utspelar sig i Argentina.³² Sjömanstillvaron bortom Sverige är full av synd och fördärv:

Nu gällde det att dricka, att röka, spela kort
och även spela tärning på denna fjärran ort.
I minnet hör jag ännu hur tärningarna slå
och falla mellan borden, där mörka flickor gå.

Implicit förstås att de rasifierade utländska kvinnorna (”mörka flickor”) är prostituerade. Ännu tydligare blir det rasifierade anti-svenska fördärvet i ”Tatuerarevalen”:³³

Borta i Bahia – Hej! Sjung Faderia!
Va de bara negrer och skräll och skrik.

Kontrasten och konfrontationen mellan sjömannens svenskhet och den rasifierade utländskheten – som är omoralisk, barbarisk och våldsam – innebär till och med ett dödligt hot, när Ernst Georg Johansson möter sitt öde i Argentina:³⁴

Gonzales hette mannen, som ville se mitt blod,
och med sin dolk i handen han frestade mitt mod.
Strax fick jag nu en rispa uppå min högra hand,
som ännu, när jag festar, syns rodna lätt ibland.
Då sprang min vän emellan och ropte: *Atención!*
Och kniven mitt i hjärtat fick Georg Johansson.

Nu flydde alla andra från trakten i galopp,
och ensam satt jag kvar vid kamratens fallna kropp.
– ”Har du ett budskap, Georg, till Sverige, till ditt hem?”
– ”Nej”, svarade han stilla, ”bekymra inte dem,
men tag min bästa häst, och de pengar, som jag har,
och lämna detta helvete, när jag ej mer är kvar.”

³¹ Maja Hagerman, *Det rena landet: om konsten att uppfinna sina förfäder* (Stockholm, 2011), sid. 10.

³² Evert Taube, ”Balladen om Ernst Georg Johansson” (Stockholm, 1936).

³³ Evert Taube, ”Tatuerarevalen” (Stockholm, 1928).

³⁴ Evert Taube, ”Balladen om Ernst Georg Johansson” (Stockholm, 1936).

På sitt yttersta ångrar sig alltså Ernst Georg Johansson att han lämnat Sverige för det globaliserade sjömanslivet; ”detta helvete”. Men det är för sent för honom.

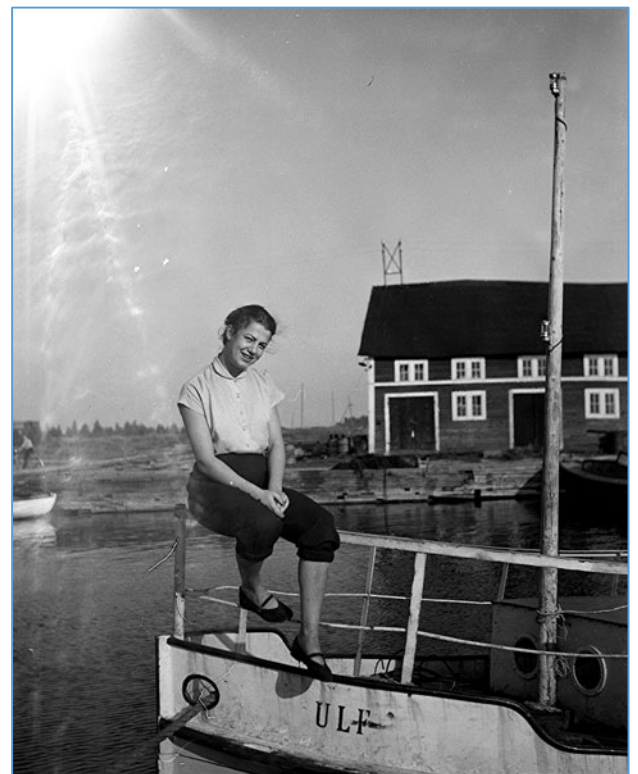
3.2. Maskulinitet och hemlängtan.

Inom den svenska hederligheten och redbarheten hos de svenska sjömännen i visorna ryms en maskulinitetskonstruktion.³⁵ De svenska sjömännen bär med sig en maskulinitet hemifrån Sverige. Denna maskulinitet konstrueras utifrån kontrast gentemot det feminina ”utländska”. Detta syns återkommande i exemplen ovan, när de naivt godtrogna Karl-Alfred och Fritiof Andersson manligen hanterar överfallen. Med maskulint våld oskadliggör de sina lömska (feminina) utländska angripare. Fritiof Andersson tar till och med ”av sig tröjan” när han som ”svensk sjöman” ska ”slås med dem som bråka vill i land”.³⁶ Den nakna överkroppen döljer ingenting fuffens. Detta skriver Taube för att beskriva att svensken slåss ärligt och rent.

Svenskhet är generellt återgiven utifrån maskulinitet i visorna. Även en svensk kvinna ombord är mer maskulin än de feminina männen bortom haven. År 1947 gjorde schlagern ”Jag är en kocka på ångbåten Rullaren” succé i Sverige, framförd av sångerskan Elisabeth ”Bullan” Weijden. Kockan ombord *s/s* Rullaren, den fruktade ”blonda Kristin”, är betydligt mer maskulin än de veka utländska (och rasifierade, *nota bene*) männen, som hon förför på löpande band.³⁷

Jag är en kocka på ångbåten Rullaren,
som tar ett glas med en karl på vart knä.
Jag kysst båd' röda och gula och vita och blå
och gått på syltor och levt som ett få!

Jag är en kocka på ångbåten Rullaren,
som känner konsten att fixa en man.
Jag lurar karln i kabysen in,

Kockan Gunny Rydén ombord på bogserbåten Ulf 1954. Rydén var annars anställd ombord *s/s* Styrelsholm.

³⁵ För diskussion om begreppet maskulinitet, se exempelvis Stephen M. Whitehead, *Men and Masculinities* (Cambridge, 2002).

³⁶ Evert Taube, ”Fritiof Andersson” (Stockholm, 1919).

³⁷ Lennart ”Pim-Pim” Falk, *Jag är en kocka på ångbåten Rullaren* (Stockholm, 1947).

och bjud på porto-vin
och smeker hans lilla skälvande hand.

Si hur det tisslar och tasslar kring gatorna,
när som att blonda Kristin går iland.
I en korseld av lågande blickar jag går,
med en nygräddad pudding i hand!

Sången om Blonda Kristin är även en påminnelse om att kvinnor under början av 1900-talet gjorde entré på vågorna. Kvinnor förekommer på många sätt i visorna. Även en maskulin svensk sjöman tvingas ibland ta hjälp av kvinnor, då han råkat ut för icke-svenskhetens svekfullhet, lurendrejerier och fällor. I Taubes ”Möte i monsunen” blir Fritiof Andersson rånad och kidnappad i Kina. Räddningen blir till slut den maskulina dugligheten hos svenskheten, representerad av konsuln i den vita euroepiskhetens enklav – den brittiska kolonin Singapore. Konsuln kan hjälpa till med transport hem till Sverige, från den svekfulla, feminina utländskheten. Men först krävs hjälp av en utländsk kvinna:³⁸

– Jag blev held up i Kina, jag blev rånad i Shanghai,
jag har suttit hos pirater uti pant,
men jag gifte mig med dottern till mördaren Fu Wai,
sade Fritiof, det är hemskt men det är sant.

– Med kinesiskans hjälp kom jag sen till Singapore
utan pass och pengar står jag på ett torg
när en man i guldgaloner plötsligt fram emot mig går,
Sveriges konsul, kaptan Fredrik Adalborg.

– Se goddag, Fritiof Andersson, säger Adalborg,
vad i Herrans namn gör du i Singapore?
– Ifrån Gula floden kommer jag och vill till Göteborg,
det är bäst att en hyra hem jag får.

Fredrik Adalborg (1886–1948), konsul i Singapore 1928–1934.

³⁸ Evert Taube, ”Möte i monsunen” (Stockholm, 1936). Inom parentes kan sägas, att jag försökt ta reda på vem ”mördaren Fu Wai” var, utan framgång. Dock finns *Fu Wai-sjukhuset* i Peking samt en *Fu Wai Chinese Restaurant* i Lynbrook, New York. Kaptan Fredrik Adalborg var dock en historisk person, se foto.

Fritiof Andersson beskriver här *hemlängtan*, ett känslöfenomen som ofta förekommer i visorna. Det typiska temat är att den unge svensken längtat ut till äventyren på haven, men när denne väl funnit hur fruktansvärt livet är i icke-svenskheten, så kommer hemlängtan. Sångaren Harry Brandelius gjorde 1938 succé med sången ”Han hade seglat för om masten”, som blev hans genombrott. Visan slutar:³⁹

Men så en dag det sig hände,
det var i en kinahamn,
där kom det en skuta han kände,
som bar hembygdens namn.

Han blev lite röd om kinden,
när skeppet med ens föll av,
och flaggan slog ut för vinden,
den flagg som han en gång höll av.

Han såg den fast svart av röken,
och blekt av tropikernas sol,
han hörde den fladdra likt göken,
som i hembygdsskogarna gol.

Och gul som ett skälvande klänge,
han sett i en flickas hand.
För första gången på länge,
han mindes sitt fädernesland.

Han mindes en röd liten stuga,
någonstans i ett hölje skyggt
där höga trädstammar sig buga,
sig inför så skön en bygd.

Han hörde ett flickskratt ifrån logen,
och en välbekant dragspelslåt.
Han mindes en gång uti skogen,
och slutligen brast han i gråt.

Lägg för övrigt märke till att det är *inlandet Sverige* sjömannen längtar hem till. Där den trygga svenskheten – stereotyp skildrar med röd stuga, skogar och dragspelsmusik (motsvarande Dalarna?) – inte är hotad av havens och kustbygdernas transnationalism.

³⁹ Harry Brandelius, ”Han hade seglat för om masten” (Stockholm, 1938). Visan publicerades i Sverige i sångsamlingen *Sånger under segel*, som år 1935 gavs ut av Sigurd Sternvall.

Samtidigt skildras själva havet som fysisk miljö oftast som någonting välgörande och positivt, till skillnad från kontakten med ”det utländska”. Havet som sådant verkar hälsogörande för svenskens inneboende maskulinitet. Evert Taube gör återkommande kopplingar till ursvensk maskulinitet, representerad av vikingar ombord på vikingaskepp. Jussi Björling sjöng 1922 om maskulinitetens härlighet i ”Till havs”:⁴⁰

Nu blåser havets friska vind ifrån sydväst
och smeker ljuvligt sjömanskind av alla vindar bäst!
Till havs, till havs, till storms, du djärva jakt,
Till havs, till storms, var man på vakt,
Till havs!

En återkommande maskulinisering av havet i sjömansvisorna utgår från *frihet* och *frihetslängtan*. *Strävan efter frihet* är en egenskap som återkommande kommuniceras som typiskt svensk. I *Till havs* sjunger Björling att ”på ändlös led är livet fritt, ej trives tvång; när havet sjunger, grönt och vitt, sin höga frihetssång”. Eller i sången ”Gamla Nordsjön” (ibland enbart ”Nordsjön”), som blev succé när den 1944 sjöngs på grammofoon av Harry Brandelius:⁴¹

Men det är skönt när man får lätta ankar
Och sticka ut på böljorna de blå
När vi passerar Doggers Bankar
Från fiskeflottan en hälsning vi få.

Samtidigt kan en diskurs skönjas, där havet är mer maskulint ju närmare Sverige det ligger. ”Söderhavet” som begrepp i sjömansvisorna sammankopplas mindre med maskulinitet, jämfört med karga nordiska vatten. Det är de nordliga haven som ”en svensk sjöman” helst vill plöja med sitt fartyg:

Varhelst en svensk sjöman på jorden vankar
Har han Nordsjön i blodet ändå
Därför hälsar han glatt med ett kraftigt "Hurra"
Den gungande Nordsjön blå.⁴²

Den försåtliga feminiteten hos icke-nordiska hav (”söderhaven”) kopplas till och med samman med lömskheten bland ”kvinnfolk” i det anti-svenska bortom oceanerna, i ”Jungman Jansson”:⁴³

⁴⁰ Sången ”Till havs” är från början en dikt av den finlandssvenska poeten Jonatan Reuter, tonsatt av Jean Sibelius 1917. Den nådde sin ryktbarhet när Jussi Björling sjöng in den på grammofoon 1922.

⁴¹ Sången ”Gamla Nordsjön” har en ganska komplex historia. Den beställdes 1931 av Kooperativa förbundet, som använde den i reklamfilm. Först 1944 spelades den in av Harry Brandelius (med delvis ny text) och blev en succé.

⁴² Harry Brandelius, ”Gamla Nordsjön” (Stockholm, 1944).

⁴³ Dan Andersson, *Efterlämnade dikter* (Stockholm, 1922).

Hej å hå, Jungman Jansson, kanske ödeslotten faller,
ej bland kvinnfolk, men bland hajarna i Söderhaven blå?
Kanske döden står och lurar bakom trasiga koraller -
han är hårdhänt, med hederlig, så sjung hej å hå!

Som synes förblir dock döden maskulin och manlig ("han"), om än i främmande feminina vatten.

3.3. Sjömansvisans kommenterande funktion.

När sjömansvisorna blev allmänt förekommande populärkultur under tidsperioden mottogs de med blandade känslor av det professionella sjöfolket. Delvis innebar romantiseringen en statusförhöjning av sjömansgestalten i samhället. Brolinsson skriver att "sjömansfiguren stod förvisso inte på samhällstegens högsta topp men hade likväl en särskild nimbus som skiljde honom från andra i de lägre samhällsklasserna".⁴⁴ Denna romantiserade sjöman konstruerades till stor del via populärkulturens sjömansvisor. Ändå förblev visorna kontroversiella bland sjöfolket, fortsätter Brolinsson, som omnämner en reaktion från en viss kapten Sigurd Sternvall, "nedtecknare och samlare av äldre sjömansvisor". Sternvall ondgjorde sig på 1920-talet och skrev:

Vad som var särskilt frapperande vid hemkomsten efter många års bortavaro från Sverige var den plötsliga popularitet, som den så kallade sjömansvisan fått i vårt land. Ytterst få av dem hade emellertid förekommit om skeppsbord eller överhuvudtaget haft med sjömandiktning att skaffa. Var det nu meningen, att alla dessa dumheter skulle få gå till eftervärlden som representerande svensk sjömanssång och dikt? Tanken därpå var motbjudande.⁴⁵

Det är svårt att säga emot kapten Sternvalls samtida expertis inom ämnet, men det går likväl att visa på att populärkulturens sjömansvisor fortlöpande kommenterade fenomen inom sjömansyrket – och den maritima sektorn – som faktiskt existerade.

Främst framträder i visorna den globaliserade miljö som de svenska sjömännen hamnade i, vilket inte minst märks i språket. Visorna blandar svenska med utländska ord och begrepp, inte minst engelska sådana. I Taubes "Eldarevalsen" från 1936 beskrivs ganska väl hur den globaliserade rekryteringen går till.⁴⁶

När jag började segla till sjöss i maskin
var jag trimmer på "Aileen Allannah".

⁴⁴ Per-Erik Brolinsson, "Utländska inflytanden på den svenska visan" (Stockholms universitet, 2007), sid. 110.

⁴⁵ *Ibid.*, sid. 111.

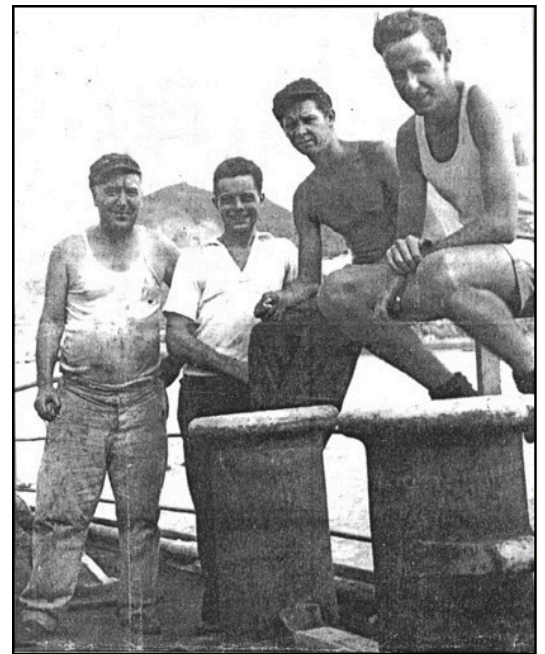
⁴⁶ Evert Taube, "Eldarevalsen" (Stockholm, 1936).

För jag lämna en trälare i Aberdeen
och fick tjangsen att mönstra med samma.

Visans huvudperson Karl – som till sjöss antar det internationellt mer gångbara namnet *Charlie* – tar alltså hyra ombord på en svensk trälare och kommer till skotska Aberdeen, där han mönstrar på *Aileen Allannah* som *trimmer* (kollämpare) och småningom avancerar till eldare. Jämför detta med Agerbergs studie, där han skriver:

I och med ångfartygens intåg tillkom ett antal nya sjömansyrken, oftast kopplade till själva ångmaskinen. Eldaren var en nyckelfigur under kolåldern. Med sin 15 kilos skovel skulle han med stor precision skyffla kol genom eldstadsluckan och samtidigt försöka få kolet sprida sig jämnt över elden. Bakom eldaren stod kollämparen och skyfflade fram kolet från kolboxen. Lämparjobbet var första steget när man gick till sjöss i maskin.⁴⁷

Taubes beskrivning av den aktuella tidsepoken stämmer alltså med den nutida forskningens. Visan *Eldarevalsen* fortsätter sedan blanda svenska med engelska uttryck. Exempelvis maskinchefen – *the chief* – blir ”chiefen” eller ”tjifen” och Charlie Barr nämner (utan att förklara titeln) fartygets *donkeyman*. Titeln *donkeyman* härstammar från segelskeppens tid, då de största fartygen använde åsnor (*donkeys*) till att driva vinschar. *Donkeyman* var dessa djurs skötare. Småningom ersattes åsnorna med ångmaskiner, så kallade donkeypannor. Men begreppet *donkeyman* levde kvar, som titel för den som skötte pannorna. Det här är ganska avancerad fackkunskap, som populärkulturens sjömansvisor bevisligen behärskade.

Besättningsmän ombord s/s Noranda Park i Port Said 1945, längst till vänster donkeyman Tom Mooney.

Vidare beskrivs kosthållningen ombord på *Aileen Allannah* som ”teblask, konserver och kex”, vilket inte passar en svensk mage (”man tröttnar”, berättar Charlie Barr). Berättartekniken i visan kommunicerar fartygslivets internationella karaktär:

Jag har seglat med briter och yankees och allt,
ja, med tyskar, ja, med portugiser,

⁴⁷ Jari Ojala, Pirita Frigren och Jari Eloranta, ”Lönade det sig att gå till sjöss?”, *Historisk tidskrift* (134:3, 2014).

⁴⁷ Mattias Agerberg, ”Sjömansyrket i den svenska handelsflottan under övergången från segel- till ångbåtsfart”, Simon Ekström, Leos Müller och Tomas Nilsson (red.), *Sjövägen till Sverige*, Stockholm (2016), sid. 275. Att Agerberg väljer samma formulering som Taube (”till sjöss i maskin”) är knappast en slump.

det var hemskt när man gick utan hyra och svalt och fick smörj av Antwerpens poliser.

Det går alltså att ifrågasätta om tidsepokens sjömansvisor enbart var *romantisering*. De kan lika ofta beskrivas som *socialrealism*. Ett annat exempel på till synes korrekt återgivning kan jämföras med arkeologen Mirja Arnshaws forskning kring sjömanstatueringar. Hon skriver att dessa var särskilt utbredda bland skandinaviska sjömän och att ”samtida svenska tatueringare vittnar om att tatueringssyftet just haft en riktig högkonjunktur”.⁴⁸ Svenska sjömän fick därmed en möjlighet till ett extra yrke, enligt Arnshaw:

Med den elektriska tatueringssmaskinens och ångsjöfartens landvinningar början av 1900-talet började detta mönster ändras. Den elektriska tatueringssmaskinen, som förkortade arbetsprocessen avsevärt, gjorde det för första gången möjligt att öppna en studio och livnära sig som tatueringare.⁴⁹

De populärkulturella sjömansvisornas eventuella realism kan problematiseras utifrån att artisterna ibland gavs en stereotyp sjömansidentitet i reklamaterialet, som ofta var falsk. Harry Brandelius utklädd till sjöman, foto från skivomslag.

Detta kan jämföras med Taubes visa ”Tatueringarelsen” från 1928, där den hemvändande sjömannen Fritiof Andersson berättar följande för en svensk kvinna, som han kurtiserar:⁵⁰

Nu tror jag nästan att jag stannar kvar
hemma i Sverige och blir stadig karl!
Jag brukar försörja mig ibland
som tatueringare i land.

Drakar och ormar kring armar och ben,
sol, stjärnor, tron, hoppet och kärleken –
Sån't gör man numera, som fröken vet,
med elektricitet.

Det kan därmed anses alltför förenklat, att avfärda de populärkulturella sjömansvisorna som enbart fiktion och fria fantasier, utifrån romantisering av sjömanslivet – och att försöka kontrastera dessa mot ”äkta” sjömansvisor. I och med att en stor del av svenska folket hade direktkontakt med den maritima sektorn (inte bara ombord på båtar utan även via hamnyrken som exempelvis stuveriarbetare, vilka för övrigt besjöngs 1938 av Lasse Dahlquist⁵¹) kunde inte

⁴⁸ Mirja Arnshaw, ”Sjömanstatueringar”, Simon Ekström, Leos Müller och Tomas Nilsson (red.), *Sjövägen till Sverige*, Stockholm (2016), sid. 262.

⁴⁹ *Ibid*, sid. 270f.

⁵⁰ Evert Taube, ”Tatueringarelsen” (Stockholm, 1928).

⁵¹ Lasse Dahlquist, ”Jolly Bob från Aberdeen” (Göteborg, 1938).

sjömansvisorna fabulera fritt. Även på detta plan tvingades populärkulturen ständigt föra en dialog med samhället. Och en icke-betydelslös del av detta svenska samhälle var 1918–1949 maritimt.

Sjömansvisorna var identitetsskapande, inte bara gentemot den landbaserade svenskheten, utan även gentemot den maritima sektorn, som var centrerad runt den då mycket framgångsrika svenska sjöfartsindustrin (varv, rederier, etc.). Och där kunde man sina saker.

4. Slutord.

Åren efter första världskriget hade inneburit kris, varför sjömansyrket blev extra lockande. Tiden efter andra världskriget, däremot, innebar starten på ”rekordåren”. Historikern Yvonne Hirdman skriver:

Mellan 1950 och 1975 tredubblades reallönerna, en nästan obegriplig ökning. Teknikoptimism och masskonsumtion trädde fram som konkurrerande samhällsideologier och skapade helt andra framtidsbilder än dem socialdemokraterna historiskt sett livnärt sig på. I det allmänna uppsvinget lösgjordes känslan av att leva i ett välfärdssamhälle från regeringens socialpolitiska offensiv, och den blev i lika hög grad en fråga om materiell standard och utrymme för privat konsumtion. Ekonomhistorikern Lennart Schön karakteriserar perioden 1950–1975 som »industrialismens guldålder».⁵²

Sjömansyrket utsattes därmed för konkurrens, när Sverige drabbades av arbetskraftsbrist. Ändå innebar rekordåren en högkonjunktur även för den maritima sektorn. Leos Müller, Per Hallén och Thomas Taro Lennerfors skriver:

Efter 1945 såg Sverige en stor expansion av den oceangående flottan och det var en gyllene period för svenska rederier. Det oceangående tonnaget ökade från 43 procent 1937 till 82 procent 1960 av det totala svenska tonnaget.⁵³

Under 1950-talet upphörde i princip produktionen av svenska populärkulturella sjömansvisor, vilket troligen kan förklaras med att de allt rikare svenskarna hittade nya sätt att uppleva världen. År 1955 organiserades den första svenska charterresan, från Stockholm till Palma de Mallorca. Behovet av dialog mellan samhället och populärkulturen angående den maritima sektorn minskade. De maritima visor som fortsatte produceras handlade allt mer om fritidsbåtlivet inomskärs, en utveckling som startat under 1940-talet. Ledande inom fältet var Lasse Dahlquist, vars visor konstruerade en nationellt gångbar regional identitet runt Göteborg och Bohuslän.

Under 1960- och 1970-talen fick de populärkulturella sjömansvisorna en renässans på scener och grammofon, i och med dåtidens trubadurtrend. Sångare som Olle Adolphson, Cornelis Vreeswijk och Evert Taubes son Sven-Bertil Taube gjorde framgångsrika karriärer genom att sjunga om Fritiof Andersson och de andra sjömännen. Men de producerade endast undantagsvis egna

⁵² Yvonne Hirdman (red.), *Sveriges historia 1920–1965* (Stockholm, 2012), sid. 568.

⁵³ Simon Ekström, Leos Müller och Tomas Nilsson (red.), *Sjövägen till Sverige*, Stockholm (2016), sid. 109.

sjömanssånger. Visorna hade istället glidit över i ett diskursivt segment, där de utgjorde ”äka” svensk kultur. Sverigedemokraterna skriver på sin webbplats att Taube utgör ”svenskt kulturarv” som samlar den äkta svenska nationen, då ”alla sjunger med”:

Det är Bellman och Taube och alla kring bordet sjunger med.
Det är sill och potatis, kräftor och falukorv.
Det är ett hederligt handslag, ett hållet ord.⁵⁴

Jag vill föreslå, att det som hänt, är att de populärkulturella sjömansvisorna från tidsperioden 1918–1949 har frikopplats från sitt maritima sammanhang. De handlar inte längre om sjöfart, oceanerna och fjärran hamnstäder. De handlar istället om markörer av svensk nationell identitet, där själva sångtexten till stor del blivit irrelevant (ett undantag är möjligen det nutida svenska fritidsbåtlivet, där visorna synes markera maritim samhörighet med svunna tiders maritima kultur). Genom att hjälpligt sjunga Taube vid kräftsivan eller midsommarstången – stärkt av några centiliter brännvin – kommunicerar svensken sin svenskhet. Visans innehåll om sjömannen på det globaliserade havet är inte en del av denna nationalistiska identitära produktion.

Däremot hade visorna betydelse för svenskheten under tidsperioden då de producerades 1918–1949. De signalerade en svensk övergång. Svensken hade tidigare packats som hjälplös last ombord emigrantfartygen. Efter första världskriget mönstrade svenskarna istället på som självständiga, maskulina och frihetslängtande yrkesarbetare på en internationell och globaliserad arbetsmarknad. Det var denna svenskhet som kommunicerades via populärkulturens sjömansvisor. Min mamma, född 1940, slutade aldrig prata om sin beundrade ”morbror Charles”, som avancerat till steward på Svenska Amerika Linien. Denne morbror representerade en stolt, världsvan och maskulin svenskhet som lika gärna hade kunnat vara visornas Fritiof Andersson.

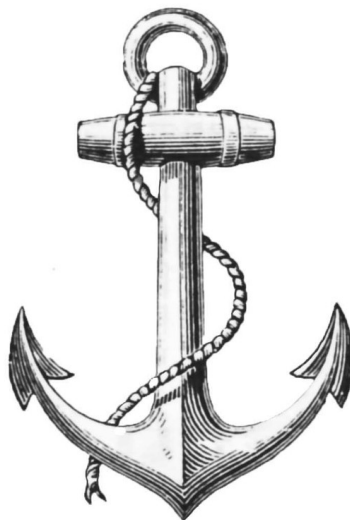
⁵⁴ Sverigedemokraterna, ”Svenskt kulturarv”, <https://sollentuna.sd.se> (hämtat 161223). Lägg märke till att hederlighet (”ett hederligt handslag”) även hos SD utgör *typisk svenskhet*.

Men visorna var inte bara modernitet, efter första världskriget. De var också en nostalgi över havet, som symbol över något evigt naturnära och pre-industriellt. En dröm, bokstavligt talat, för Evert Taubes alter-ego *Rönnerdahl*:

Rönnerdahl styr genom stim av delfiner
kurs mot Palermo i sjudande slör,
skonaren löper för lösa boliner,
gastarna sjunger till väders i kör:

"*Come il mare a una Sirena,
così mi piace. Carino a me!*"
Här går liguriska skutan Elena,
vackrare skuta ni aldrig får se.⁵⁵

Men denna nostalgiska konservatism får bli ämnet för en annan uppsats.

⁵⁵ Evert Taube, "Sjösalavår" (Stockholm, 1949).

Källor.

Litteratur och artiklar.

- Dan Andersson, *Efterlämnade dikter* (Stockholm, 1922).
- Henrik Arnstad, "När Sverige kanske var med i andra världskriget: Gränsen och krigsfilm som nationell identitetsskapare", i Tanja Schult, Eva Kingsepp (red.), *Hitler för alle: populärkulturella perspektiv på Nazityskland, andra världskriget och förintelsen*, Stockholm, 2012).
- Henrik Arnstad, "Havet och svenskheten: Det maritima fältet och konstruktion av nationell respektive regional identitet" (Stockholms universitet, 2016).
- Per-Erik Brolinson, "Utländska inflytanden på den svenska visan" (Stockholms universitet, 2007).
- Valerie Burton, "Whoring, Drinking Sailors': Reflections on Masculinity from the Labour History of Nineteenth-century British Shipping", i Margaret Walsh (red.), *Working out Gender: Perspectives from Labour History* (Aldershot, 1999).
- Simon Ekström, Leos Müller och Tomas Nilsson (red.), *Sjövägen till Sverige: Från 1500-talet till våra dagar*, Stockholm (2016).
- Maria Engqvist, "Till havs: En studie av sjömansvisor, genus och sociala konstruktioner" (Stockholms universitet, 2011).
- Maja Hagerman, *Det rena landet*, Stockholm (2006).
- Yvonne Hirdman (red.), *Sveriges historia 1920–1965* (Stockholm, 2012).
- Ulrika Holgersson, "Hembiträdet i spelfilmen gestaltningar av klass och genus 1930-1950", Malmö högskola (2015).
- Sarah Holst Kjær, "Kystturisme, fyrårne og romantisk oplevelsedesign. It's Lovely Here!", *Kulturella perspektiv* (nr 2, 2011).
- Tomas Nilson, "Fiktions, hierarki och havets hårda arbete", *Historisk tidskrift* (134:3, 2014).
- Jari Ojala, Pirita Frigren och Jari Eloranta, "Lönade det sig att gå till sjöss?", *Historisk tidskrift* (134:3, 2014).
- Evert Taube, *Guatemala* (Stockholm, 1961).
- Evert Taube, *I najadernas gränd – De fyra vindarnas gata* (Stockholm, 1956).
- Stephen M. Whitehead, *Men and Masculinities* (Cambridge, 2002).

Sjömansvisor som omnämns (kronologisk ordning).

- Evert Taube, "Karl-Alfred och Ellinor" (Stockholm, 1918).
- Evert Taube, "Fritiof Andersson" (Stockholm, 1919).
- Dan Andersson, "Jungman Jansson" (Stockholm, 1922).
- Jussi Björling, "Till havs" (Stockholm, 1922).
- Evert Taube, "Jag är fri, jag har sonat" (Stockholm, 1926).
- Evert Taube, "Balladen om Gustaf Blom från Borås" (Stockholm, 1928).
- Evert Taube, "Tatuerarevalsen" (Stockholm, 1928).
- Harry Brandelius, "Han hade seglat för om masten" (Stockholm, 1938).
- Evert Taube, "Balladen om Ernst Georg Johansson" (Stockholm, 1936).
- Evert Taube, "Eldarevalsen" (Stockholm, 1936).
- Evert Taube, "Möte i monsunen" (Stockholm, 1936).
- Lasse Dahlquist, "Jolly Bob från Aberdeen" (Göteborg, 1938).
- Evert Taube, "Eldare på värmen" (Stockholm, 1938).
- Harry Brandelius, "Gamla Nordsjön" (Stockholm, 1944).
- Lennart Falk, "Jag är en kocka på ångbåten Rullaren" (Stockholm, 1947).
- Evert Taube, "Sjösalavår" (Stockholm, 1949).

Samtliga sjömansvisor omnämnda i denna uppsats finns samlade i en spellista på musiktjänsten *Spotify*. Denna spellista återfinns på adressen:

<https://open.spotify.com/user/few/playlist/5rEjy5vSMidEyYPot1gWAA>